

Jednako poriče dr. Lanović, da bi on zagovarao, neka se crkv. kat. sudovima oduzme pravo suditi za državni forum. Nije nam na umu, da se za riječi prepiremo. Tko za neki nazor i tražbinu razloge navodi, pak te razloge usvaja, taj odnosni nazor i tražbinu i zagovara ili zastupa. Dr. Lanović navodi razloge za nazor, da treba crkv. kat. sudovima oduzeti pravo suditi za državni forum pak te razloge i usvaja, doslijedno zastupa ili zagovara taj nazor i tražbinu u njem sadržanu. Kada je g. dr. Lanović g. 1908. pisao²⁵: „Završujem sa željom, da ova moja knjiga ne bude za koju godinu dana više zbirkom pozitivnih matičnih propisa, već tek podesnim materijalom energičnom legislatoru, koji će na modernim principima restaurirati institut naših matičnih knjiga“ zagovarao je uvođenje civilnih matrica²⁶. U stvari je sadašnji postupak g. dr. Lanovića u nazočnom predmetu jednak tadanjem.

6. G. dr. Lanović je opazio, da smo mu samo „per lapsum calami“ pripisali nazor, da bi grčko-istočni sudovi mogli razriješiti brakove, koji su u času parnice mješoviti, a bili su nekoč čisto katolički ili u času sklapanja mješoviti. Premda je iz konteksta našeg očevidno, da se radi o „lapsu calami“, ipak mu na njegovoj lojalnoj opasci zahvaljujemo.

Dr. I. A. Ruspini.

²⁵ Zbirka matičnih propisa (Zagreb 1908.), Predgovor str. VI.

²⁶ L. c. str. 9—13.

Recenzije.

Bulletino di archeologia e storia dalmata pubblicato per cura di Fr. prof. Bulić. Anno XXXIV. Spalato 1911.

Većina članaka je kao obično iz pera Bulićeva. Ilustr. redaktor referira u prva dva članka o bogatim rezultatima iskapanja apside jedne drevne kršćanske crkve, koja se nalazi na zapad solinskoga groblja nazvanoga „di 16 sarcofagi“ (str. 3—39.), a tako i o daljnjim iskopinama u sta-

rom kršč. groblju u Crikvinama blizu Čučinih kuća na putu iz Solina u Vranjic (str. 40—49). To je već četvrto kršćansko groblje, što se otkrilo u Solinu. Njeki natpisi kao n. pr. onaj, (Mar)cellini v(iri) cl(ar)issimi jesu vrlo dragocjeni, te nam daju podataka za nove kombinacije o prošlosti solinskoj. Veći su nadalje radovi: Tre bassorelievi sepolcrali nel Museo di Spalato (str. 76—88) od dra. J. Bervaldi-a, pak onaj graditelja Gj. Stratimirovića „O

Prostasi Dioklecijanova mauzoleja u Spljetu“ (str. 99—107). Kako je poznato Dioklecijanov mauzolej pretvoren je polovinom VII. vijeka u Stolnu crkvu, a kasnije je prostasa, pristupni trijem, predvorje uklonjeno, da bi se mogao sagraditi čuveni zvonik sv. Dujsma. Već 1764. trudilo se je Englez Adam u svom djelu *Ruins of the palace of the Emperor Diocletian at Spalatro*, da iz preostalih dijelova Dioklecijanove palače rekonstruira prvobitni njezin oblik. Problem rekonstrukcije zanima i savremeni svijet. Nikoje čudo. Dioklecijanova palača je svojom veličanstvenošću nadmašivala *Domum Flavium* na Palatinu. Od starih carskih kuća mogla se s njome takmiti jedino *domus aurea Neronis*. G. 1910. izašlo je krasno djelo: *Der Palast Diokletians in Spalato* od Niemann-a, a 1912. *Spalato, le Palais de Dioclétien* od E. Hébrarda i J. Zeillera. Strahimirović nije zadovoljan rekonstrukcijom prostase, kako ju predlažu ovi naučnjaci, pa dobrim dokazom utvrđuje, da njezin srednji dio nije mogao biti pokriven bačvastim svodom, nego kasetiranom tavanicom, a jednako ima vlastitu kombinaciju o obliku stepenica, što su vodile k prostazi. O tom je on već 1889. i 1890. pisao u *Bulletinu*. Pisac, koji je svoga doba vršio nadzor nad radnjama za opravak stolne crkve i zvonika, pravo se tuži, što strani stručnjaci prenebregavaju domaću literaturu. Pio Paschini u povodu Buličeva članka (*Bullettino* 1910. p. 88. sq.) vraća se na pitanje Dioklecijanova puta iz Rima u Nikomediju u zimi od 303. na 304. godinu, pa usuprot Bulića, koji na osnovu Laktancijeve vijesti: (*tredecim dies tolerare non potuit ut Romae potius, quam Ravennae procederet consul. Sed profectus Nyeme, saeviente frigore... lectica primum plurimum vehebatur. Sic aestate transacta per circuitum ripae isticarum Nicomediam venit*) kombinira, da je car morem prešao iz Ravenne u Parentium, Polu, Tarsatica, Salonu, iznaša tvrdnju, da je Dioklecijan pošao iz Ravenne dalje na sjever u Aquileju, tamo da je zimovao, a tek u proljeće da se je kopnom zaputio preko Trsta u Trsat i u Solin, kamo je došao mjeseca

travnja, a u Nikomediju da je stigao istom u kasno ljeto mjeseca kolovoza. U ovako slabim dokumentiranim pitanjima mogu povjesnici iznašati više ili manje vjerojatne kombinacije, ali i te moraju imati oslonu u podacima. Paschini, Frijulac, plaidira možda više iz patrijotskih nego iz historijskih razloga, da je slavni rimski cesar zimovao u Akvileji. Iz Laktancija ne da se to čitati. U I. supplementu je rasprava: *L'autocefalia della chiesa di Salona*, koju je napisao Furio Lenzi. Autor ima vrlo čudne ideje o primatu rimske stolice. One se bitno ne razlikuju od onih, što ih je zadnjega vremena razvijao Hugo Koch. On rasteže odveć hierarhijsko jedinstvo drevne crkve, pak hoće, da je bilo u prvo doba podosta crkvi, koje su bile neodvisne od Rima. Tako kaže da u prve vijekove „l' autorità del vescovo di Roma non era più sentita di quella dei vescovi delle altre sedi“.

Po njemu se je primat rimskoga papinstva postepeno razvio kao historijski i juridički proizvod „per la completa integrazione del carattere progressista del cattolicesimo.“ U potvrdu svojih nazora navadja sv. Ambrozija i stolicu milansku. Čiji da je ugled u IV. vijeku bio jednak onome rimskoga biskupa. Sa ovim izvodima Lenzi je u vi m ne može se nitko složiti, koji imade ispravne pojmove o primatu rimske Stolice. Historijski i juridički primat papinstva nije nego li izražaj i integracija dogmatičkoga primata, koji je u prvi kraj crkve već postojao. Hege-monija Rima ne bi bila nigda priznata, da nije stajala na tvrdnji dogmatskoj podlogi. Ne poričemo, da je u drevno doba bilo podosti crkvi, koje su na osnovi historijskih (jer neposredno osnovane od apostola ili njihovih učenika) i političkih titula (kao capita pojedinih političkih cjelina) pretendirale, da budu ravne Rimu, ali nijesu uspjele baš iz razloga, jer je njihovom nastojanju manjkao dogmatski temelj. Tako je bilo i sa Ravennom i sa Akvilejom. Što se napose tiče velikoga ugleda milanske crkve u drugoj polovini IV. stoljeća, izviralo je to iz crkveno-političkih, a ne iz crkveno-disciplinarnih razloga. Medjutim vrlo sumnjamo, da bi se Solin mogao svrstati u katego-

riju ovih odbojnih katedri protiv Rima. Pojedini su se metropolit i nadbiskupi mogli iz ličnih ili crkveno-političkih razloga priključiti oporbi protiv Rima, nu obilato imamo indicija, da je ovakav snošaj bio iznimkom, a redovno da je solinska metropolija priznavala primacijalnu oblast Rima. Polje Lenzi-jevih konkluzija je znatno šire nego li to dopuštaju medjaši, zajamčeni nam historijom. Stoga je uredništvo *Bullettina* u svojoj opasci punim pravom svelo njegove tvrdnje na pravu mjeru. U II. supplementu je stručna determinacija numizmatičara Stockerta o sitnom novcu, koja nosi napis Spalatinus, Spalantino. Nadjeno ga je 1897. na ostrvu Bua, kraj Trogira, 690 komada. To je pravi hrvatski novac, te polazi iz perijode, kada je Spljet pripadao Hrvatskoj (do 1327.). Naši narodni kraljevi nijesu kovali vlastitoga novca, nego je u njihovoj državi kolao tuđji, većinom bizantinski novac. Tako je Dmitar Svinimir prigodom svoga krunisanja 1076. obećao prikazati svake godine sv. Petru 200 bl zantija. U doba Arpadovske dinastije imali su u nas pravo kovanja novca hrvatski hercezi, hrvatski banovi, a tako i neki gradovi. Najstariji domaći novac, što ga znamo, potječe od hercega Andrije II. (1197. do 1204.). (Isp. raspr. Brunšmid: Najstariji hrvatski novci u Vjesniku 1904.); banovci dolaze u promet pod Belom IV. (1235.—70.) (Truhelka: Slavonški banovci u Bos. Glasniku 1897.); a Spalatinu jesu autonoman novac grada Splita. U ovu vrstu spadaju i novci nadjeni u Zažviču. Spalatinu postavlja prof. Brunšmid pod kraj XIII. vijeka, a Stockert u koji deceniji prije. Dakako osim ovih domaćih novaca bio je u nas u to vrijeme i drugi novac u prometu: Frisatici iz kovnice solnogradskih nadbiskupa u Friesachu (u Koruškoj), pa novac iz kovnica porajnskih duhovnih knezova. Kraljevski novac iz mađarskih kovnica nije mogao strani novac već stoga iz prometa istisnuti, jer nije bio tako solidan. — Dragocjen je prilog ovogodišnjemu *Bullettinu Indice Generale*, što ga je za XXIV. do XXXIII. svezak (1901.—10.) izradio Enrico Celani (Prato 1912.). Kada se bude u nas danas sutra pristupilo

biblijografskom poslu, razumjet ćemo, da je Don Frane Bulić i s te strane sve predradnje obavio.

Svetozar Ritig.

Hettinger-Weber: Lehrbuch der Fundamentaltheologie oder Apologetik. Dritte neue bearbeitete Auflage. Herder, Freiburg i. B. und Wien. gr. 8° (XVI. u. 860 S.) 1913. Nevezano K 16'80, vez. K 18'60.

Nezaboravni i veliki apologet Hettinger napisao je u predgovoru k drugom izdanju ove svoje knjige, da je uvjeren, kako će poznija generacija nedostatke apologeta njegova doba ispraviti, praznine ispuniti, podacima novijih istraživanja obogatiti, i tako dublje i svestranije kršćansku istinu utvrditi. Zakon je, veli on sa Lavom XIII., zakon Providnosti, da protiv tirjana diže velike mučenike, a protiv krivih filozofa i heretika umne muževe, da tako vazda ostane neoskvrnjen poklad objave Božje. Hettinger, veliki filozof i apologet XIX. vijeka, ali muž svetoga življenja, ne drži dakako u svojoj čednosti svoje djelo neprolaznim. Njemu je svrha, da naviješta Krista svomu doba. On je uvjeren, da će poslize njega doći vrsniji evanđelist, ako ga Crkva neće trebala. Ali mi se još danas grijemo na toplim zrakama njegova velikog duha, kad se on već vinuo k Onomu, koga je cio život slavio. Mi čutimo, da nije lako nadomjestiti ovako genijalnog muža. Mi jednako listamo nekim osobitim pietetom duboke i umne stranice njegovih zlatnih djela. Bogatu nam je baštinu namr'o, treba je samo korisno upotrebljavati, pa ćemo lako čekati većeg i vrsnijeg od njega. Zato svaka čast profesoru Weberu, zahvalnom učeniku Hettingerovu, što nam je priredio 3. izdanje njegove „Fundamentalke“. Kao što je dr. E. Müller stekao velikih zasluga, što je nastavio s izdavanjem Hettingerove Apologije (*Apologie des Christentums IX. Auflage. Herder*), tako je dr. S. Weber podignuo i sebi spomenik, što je svoje ime svezao sa Hettingerovim „Lehrbuch der Fundamentaltheologie oder Apologetik“. Pored svih novijih apologetika, ovo je djelo i danas veoma znamenito. Ono se ne osvrće